

UZROČNI ZAMJENIČKI PRILOZI I PRILOŠKI IZRAZI

MILOŠ KOVAČEVIĆ

Filozofski fakultet, Sarajevo

UDK 808.61/62-27

Izvorni naučni rad

1.0. Od svih uzročnih sintaksičkih jedinica priložima je u serbo-kroatistici poklanjano najmanje pažnje. Sve o njima rečeno uglavnom se svodi na konstataciju da to značenje imaju zamjenički prilozi *zato*, *stoga* i *zašto*.¹ Uzročni priloški izrazi, može se reći, nisu zavrijedili ni toliko pažnje, mada su i brojniji i semantički raznoobrazniji od uzročnih zamjeničkih priloga, s kojima kako na funkcionalno-semantičkom tako i na generativnom planu čine nerazdvojnu cjelinu.² Navedeni zamjenički prilozi nastali su, naime, »uleksemljenjem« prijedloga i padežnog oblika demonstrativne (s+*toga*, za+*to*) odnosno upitne zamjenice (za+*što*), kakvu strukturu, ali »neuleksemljenu«, imaju i uzročni priloški izrazi (npr. zbog *toga*, usljed *toga*, zahvaljujući *tome*,³ zbog *čega*, i dr.), s izuzetkom priloškog izraza *iz tog razloga* u kome je demonstrativna zamjenica obavezni determinator uz leksemu apstraktne semantike (razlog) tek s kojom i prijedlogom zajedno čini priloški izraz. Odnosi između elementa priloškog izraza gotovo su blokirani poput odnosa morfema unutar priloga, jer se između elemenata priloškog izraza jedino mogu umetati malobrojne lekseme u funkciji kvantifikatora (npr. zbog *svega toga*, iz tih *nekoliko* razloga) budući da se njima određuje obim teksta koji se prilogom »zamjenjuje«. Priloški izrazi zamjenjivi su zamjeničkim priložima u gotovo svim kontekstima i upotrebama bez bojazni da će doći do promjene osnovnog smisla iskaza. Zbog svega toga zamjeničke uzročne priloge i priloške izraze treba promatrati zajedno.

1.1. Pri analizi upotrebe uzročnih zamjeničkih priloga i priloških izraza, posebno pri pokušaju njihovog (pod)klasifikovanja na funkcionalno-semantičkoj osnovi, relevantnim smatramo sljedeće kriterije: 1)

¹ Samo donekle predstavlja izuzetak odlična teorijska studija Predraga Pipera, *Zamjenički prilozi (gramatički status i semantički tipovi)*, Novi Sad 1983, u kojoj se istina od srpskohrvatskih pominju samo tri navedena priloga, ali se zato daju opšte odlike uzročne semantičke kategorije i njen odnos prema drugim semantičkim kategorijama.

² Tako P. Piper, *nav. djelo*, pod zamjeničke priloge »podvodi« i priloške izraze.

³ Priloški uzročni izraz se može tvoriti, kao što se vidi, i preko prijedloškog izraza.

tip opšteg značenja priloga odn. priloškog izraza (anaforsko ili kataforsko), 2) komunikativni tip rečenice (izjavna ili upitna), 3) strukturni tip rečenice (prosta⁴ ili složena; nezavisnosložena ili zavisnosložena). Kombinujući navedene kriterije i ujedno ih uzimajući za diferencijalna obilježja, uzročne priloge i priloške izraze možemo klasifikovati u četiri grupe, koje reprezentuju sljedeći primjeri:

- A) On nije očekivao ovako nešto. *Zato/Zbog toga* je odmah zastao.
- B) Ja sam mladi od njega (i) *stoga/zbog toga* mu djetinjstvo ne pamtim.
- C) To ne radim *zato* što mi je naređeno, već *zbog toga* što mi se to dopada.
- D) *Zašto/Zbog čega* nisi došao?

2.0. Uzročni zamjenički prilog ili priloški izraz kao strukturni element proste neintegrisane izjavne rečenice (tip A) supstituens je dijela diskursa (teksta) koji, izražen jednom ili sa više rečenica, prethodi neintegrisanoj (emantipiranoj) rečenici. Za takav prilog ili priloški izraz u funkciji supstituensa predrečeničnog dijela diskursa i njegovog sadržaja kažemo da je *anaforski upotrijebljen, tj. anaforičan*. Uloga anaforskog priloga odn. priloškog izraza u navedenom tipu rečenice ne svodi se samo na supstitutivnost (zamjenjivanje) čiji je razlog jezička ekonomija — nego u toj rečenici prilog odn. priloški izraz *ima i ulogu diskursnog veznika*⁵ (koju nije dobio od supstituta,⁶ što se vidi po tome da supstitut ne bi imao takve uloge kad bismo ga stavili na mjesto supstituensa). Kao diskursni semantički veznik, zbog čega najčešće i dolazi u inicijalnoj poziciji neintegrisane rečenice, zamjenički prilog u rečenici čiji je integralni dio *ima i ulogu verifikatora posljedičnosti njenog sadržaja* u odnosu na sadržaj supstituta. Prilog odn. priloški izraz uzročno značenje dobija od supstituta i to preko odnosa sadržaja supstituta sa sadržajem neintegrisane rečenice koja se prilogom i uvodi u diskurs. U toj se rečenici prilog odn. priloški izraz u pogledu sintaksičkog odnosa sa ostalim konstituentima te rečenice ponaša poput svog supstituta: on ne uspostavlja sintagmatske veze ni sa jednim konstituentom rečenice čiji je strukturni dio — nego ima ulogu rečeničnog determinatora.⁷ A uloga rečeničnog determinatora upravo mu omogućuje da — iako sam nije posljedičan — bude verifikator posljedičnosti sadržaja rečenice čiji je konstituent.

⁴ Prostom smatramo svaku monopredikatsku rečenicu.

⁵ O različitim tipovima diskursnih konektora, među kojima se navode i uzročni, v. Josip Silić, *Od rečenice do teksta*, Liber, Zagreb 1984, 109—135.

⁶ Termin *supstituens* upotrebljavamo u značenju »zamjenjivač«, »oblik koji zamjenjuje«, a termin *supstitut* u značenju »zamijenjeno«, »oblik koji se zamjenjuje«. Navedenu diferencijaciju između ovih termina predlaže Ivan Klajn, *O zamenicama i pojmu zamenjivanja*, Anali Filološkog fakulteta 12, Beograd 1976, 548 (u napomeni).

⁷ Н. Ю. Шведова: *Существуют ли всетаки детерминанты как самостоятельные распространители предложения?*, Вопросы языкознания 2, Москва, 1968, 39—50.

2.1. Takvu funkciju anaforskog supstituensa i diskursnog veznika a uz to i semantičkog verifikatora posljedičnosti sadržaja neintegrisane rečenice imaju npr. zamjenički prilozi *zato* i *stoga* i priloški izrazi *zbog toga*, *usljed toga*, *zarad toga*, *poradi toga* i *zahvaljujući tome*:

(Čovjeku nikad nije dosta ono što ima.) *Zato/Stoga/Zbog toga/Zarad toga/Poradi toga* se uvijek i bori za ono što nema. (Kiše su ovih dana neprestano lile.) *Usljed toga* su putevi mokri i blatnjava. (Marija je bila veoma snalažljiva.) *Zahvaljujući tome* ona se lako izvlačila iz konfliktnih situacija. — Itd.

Navedene priloge i priloške izraze povezuje opštost uzročne semantike, ali se nijednim od njih ne diferencira semantički tip uzroka (ni uzrok tipa »izazivač«, ni uzrok tipa »motiv«, ni uzrok tipa »razlog« i sl.). Međusobno se, međutim, razlikuju po tome što, za razliku od priloga, neki priloški izrazi dobijaju od uzročnog prijedloga ili prijedloškog izraza pratilačke semantičke nijanse (kao npr. pozitivnost posljedice pri upotrebi priloškog izraza *zahvaljujući tome*, što priloškom izrazu donosi prijedloški izraz *zahvaljujući*, ili supsumptivnost posljedice pod uzrok situacionog tipa pri upotrebi priloškog izraza *usljed toga*, što donosi prijedlog *usljed*, i sl.). Iz tih razloga oni nisu u svim kontekstima zamjenjivi, pa prema tome nisu ni potpuni sinonimi. Od navedenih priloga i priloških izraza najrjeđi su u upotrebi⁸ priloški izrazi *zarad toga* i *poradi toga*, mada se i oni susreću i u beletrističkom (veoma rijetko) i u novinarskom (najčešće) stilu književnog jezika.

2.2. Gotovo sve karakteristike prethodno navedenih priloga i priloških izraza imaju u navedenom tipu rečenica i priloški izraz *sa/zbog/usljed/iz tog razloga* (u savremenom jeziku najčešći u formi *iz tog razloga*) i prilog *otud(a)* u uzročnoj upotrebi. Ali za razliku od prethodnih, oni se vezuju za samo jedan tip uzročnog značenja: za argumentativno interpretativni uzrok tipa »razlog«, kao npr.: (Bili su opkoljeni sa svih strana.) *Iz tog razloga* nisu ni očekivali da će im stići pomoć u hrani i municiji. (Neprestano je pozajmljivao novac.) *Otud* toliki njegovi dugovi.

S obzirom da je prilog *otud(a)* u osnovi mjesno značenje, njegova se uzročna upotreba ne može ostvariti u rečenicama s glagolom kretanja u predikatu, nego se po pravilu ostvaruje u rečenicama s imenskim predikatom (čiji je kopulativni dio nerijetko elidiran) ili s glagolom proizilaženja i zaključivanja (npr. nastajati, proizilaziti, znati i sl.) u rečenicama s glagolskim predikatom. I u uzročnoj upotrebi taj je prilog zadržao osnovu svoje mjesne semantike: samo to sad nije mjesto kao

⁸ Zaključke u ovom radu donosimo na osnovu izvršene ekscerpcije 50 proznih djela i 6 dnevnih i nedjeljnih listova, čime su zastupljeni svi funkcionalni stilovi sh. književnog jezika. U radu smo, međutim, primjere »očistili« od — za upotrebu samih priloga i priloških izraza — redundantnih dijelova. Zato, a i zbog obimnosti izvora, i ne navodimo djela iz kojih su primjeri uzeti (jer se rijetko koji od njih u izvorima pojavljuje u ovako »ogoljenom« obliku).

ishodište glagolske akcije, nego ishodište posljedice »tud« iz razloga obilježanih u dijelu diskursa koji se supstituiše tim prilogom. I priloški izraz *iz tog/tih razloga* i prilog *otud* u uzročnoj upotrebi posebno su česti u specijalnim stilovima književnog jezika (naučnom, administrativno-pravnom i publicističkom).

2.3. A gotovo isključivo u specijalnim stilovima književnog jezika upotrebljavaju se prilog *dakle* i priloški izrazi *prema tome* i *sljedstveno tome*. Ali se oni od prethodnih razlikuju po tipu uzročno-posljedičnog odnosa između sadržaja supstituta i sadržaja rečenice koju uvode u diskurs. Dok je pri upotrebi priloškog izraza *iz tog razloga* i priloga *otud* komunikatorovo polazište bilo »znanje« posljedice kojoj je on razotkrivao razloge kao argumente smještajući ih zbog logičke organizacije teksta ispred sadržaja rečenice koji je služio kao polazište da bi posljedični sadržaj logički proisticao iz razotkrivenih razloga, pri upotrebi ovog priloga i priloških izraza komunikator kreće od poznavanja određenih činjenica kao kriterija na osnovu kojih on izvodi zaključak kao logičku posljedicu. Ovdje se dakle uzročno-posljedičnoj vezi sadržaja u diskursu pristupa iz aspekta kriterija kao uzroka, dok je u prethodnom slučaju to bilo iz aspekta posljedice. A i posljedica je ovdje čista konkluzija⁹ izvedena na osnovu poznatih činjenica kao premisa. Na primjer: (Naobladio se sa svih strana.) *Dakle/Prema tome* uskoro će biti kiše. (Privreda je nezainteresovana za razvoj nauke.) *Sljedstveno tome* od nje se ne mogu očekivati veća ulaganja u tu oblast.

Isti je slučaj i sa upotrebom primarno vremenskog priloga *onda* u uzročnom značenju, samo što se njegova upotreba po pravilu vezuje za razgovorni stil književnog jezika, npr.: (Svi ćemo izginuti ako sad napadnemo.) *Onda* je bolje da i ne napadamo.

Svi prilozi i priloški izrazi koji sadržaj neintegrisane rečenice određuju u diskursu kao posljedičan konkluzivnog tipa zapravo imaju značenje koje se može predstaviti izrazom »na osnovu tog proizilazi da«. Primarno vremenski prilog *onda* to je značenje razvio preko značenja »nakon svega iznesenog jasno je/može se zaključiti da« pod koje je sumirano značenje »na osnovu toga jasno je/može se zaključiti da«. Po tome se zapravo vidi da ovi prilozi i priloški izrazi, budući da kao i svi anaforski dobijaju značenje od supstituta, imaju kao primarno značenje *kriterija*, jer to značenje ima sadržaj supstituta u odnosu na sadržaj rečenice koju prilog ili priloški izraz uvodi u diskurs.

⁹ Up. za priloški izraz *prema tome* kod T. Batistić, *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Beograd 1972, str. 133, a za sve ove priloge i priloške izraze (osim *onda*, koji se ne navodi) up. P. Piper, *nav. djelo*, 106. Piper ih *svrstava u posljedične* upravo zbog te njihove konkluzivnosti. Nasuprot Piperu, mislim da u jeziku posljedičnih priloga ovog tipa nema, nego da su i ovi, kao i ostali anaforski ovdje navođeni, takođe uzročni, jer su svi verifikatori posljedičnosti rečenice u koju su uvršteni, a konkluzija je takođe posljedica, samo logička. V. o tome i u mom prikazu Piperove knjige u *Književnom jeziku* 2, 1985, 99—103.

2.4. Ulogu anaforskog supstituensa, diskursnog veznika i semantičkog verifikatora posljedičnosti u srpskohrvatskom jeziku može imati i zamjenički prilog *zašto* ukoliko ispred njega dolazi riječca *eto*, koja tad svojom deiktičnošću ukida upitnost sadržaja rečenice prevodeći ga (sadržaj) u izjavnost bez obzira na upitnu vrijednost samog priloga. Tako se u ovim slučajevima anaforskim supstituensom ne javlja sam prilog *zašto*, nego spoj *eto* *zašto*, kao npr.: (Mislio sam da vam nisam potreban.) *Eto* *zašto* nisam došao.

Umjesto priloga *zašto* uz riječcu *eto* u ovim rečenicama kao funkcionalno-semantički ekvivalent može doći prilog *zato* ili priloški izraz *zbog toga*, ali je upotreba priloga *zašto* mnogo stilogenija upravo zbog »kompromitacije« forme i značenja rečenice čiji je on konstituent.

3.0. Svi prilozi i priloški izrazi koji dolaze u neintegrisanoj rečenici mogu se upotrijebiti i u integrisanoj koordiniranoj rečenici u sastavu nezavisnosložene (tip B). Pri takvoj upotrebi oni uglavnom zadržavaju sve karakteristike koje imaju pri upotrebi u neintegrisanoj rečenici: anaforski su supstituensi i semantički verifikatori sadržaja koordinirane rečenice u nezavisnosloženoj. Osnovna razlika između upotrebe u neintegrisanoj i integrisanoj rečenici ovog tipa jeste »obim« diskursa koji se prilogom ili priloškim izrazom supstituiše. Dok je u neintegrisanoj rečenici uzročni prilog ili priloški izraz supstituens neodređeno koliko dijela diskursa (supstitut, naime, može biti ili samo jedna rečenica, ili odlomak, ili cijelo poglavlje, pa čak i čitav tekst prije te rečenice) — dotle je pri upotrebi u koordiniranoj rečenici njihov supstitut uvijek samo prethodna rečenica s kojom koordinirana čini nezavisnosloženu.

Kad je koordinirana rečenica u nezavisnosloženu uvedena gramatičkim veznikom, kao npr.: On je prezauzet poslom u radionici pa *zato/stoga/zbog toga/zarad toga* i ne dolazi na naše sastanke; Snijeg je gnjecav te je *usljed toga* hodanje otežano; Ceh industrijalizacije platila je poljoprivreda i *otud/iz tog razloga* vlada je prisiljena preduzimati posebne mjere; Djelo je učinjeno u nužnoj odbrani pa *prema tome/sljedstveno tome* nije protuzakonito, i sl. — osnovna uloga zamjeničkog priloga ili priloškog izraza upotrijebljenog u koordiniranoj rečenici svodi se na verifikaciju posljedičnosti sadržaja koordinirane rečenice u nezavisnosloženoj, a pri tom prilog odn. priloški izraz nema vezničke funkcije.

3.1. Sve navedene koordinirane rečenice mogu elidiranjem gramatičkog veznika postati jukstaponirane u nezavisnosloženoj, tako da na početku koordinirane rečenice tada dolazi uzročni zamjenički prilog ili priloški izraz. Uloga priloga ili priloških izraza u takvim koordiniranim rečenicama još više se približava ulozi koju oni imaju u neintegrisanim rečenicama, s tim da je njihov supstitut uvijek samo prethodna rečenica. Ali za razliku od upotrebe u rečenicama s gramatičkim veznikom, ovdje prilog, mada nema čistu vezničku ulogu (kao npr. pri upotrebi u neintegrisanoj rečenici), ipak poprima neke karakteristike veznika, tako da za nj možemo reći da je konektoid. Da je uloga priloga i priloških

izraza u jukstaponiranim koordiniranim rečenicama veoma srodna ulozi koju oni imaju u neintegrisanoj rečenici, vidi se po tome što se sve neintegrisane rečenice u kojima je prilog supstitut samo prethodne rečenice diskursa mogu prevesti u jukstaponirane integrisane zamjenom tačke zarezom (na taj način mogu se transformisati svi navedeni primjeri u t. 2.0. do 2.4.), a i po tome što se sve koordinirane rečenice u nezavisnosloženim ovog tipa, kao npr.: Otac je službeno odsutan, *zato* nije došao na ovaj sastanak — mogu zamjenom zareza tačkom prevesti u neintegrisane kao potpune sintaksičko-semantičke ekvivalente. Zato i smatram ispravnim mišljenje po kome se sve rečenice u sastavu nezavisnosloženih moraju promatrati zajedno s onim neintegrisanim, dakle kao samostalne sintaksičke strukture uključene u diskurs.¹⁰

4.0. Drugačija je od dosad navedenih funkcionalno-semantička vrijednost uzročnih zamjениčkih priloga i priloških izraza upotrijebljenih u zavisnosloženoj rečenici (tip C), kao npr.: Silvester je kriv i *zato/zbog toga* što je sa sućem u zavađi; Prihvatao je svačije argumente ne *zato* što je povodljiv, već *stoga/zarad toga* što su mu svi bili podjednako ubjedljivi; Veznici se mogu kalkirati u međusobnim dodirima samo *zahvaljujući tome* što nešto znače; To nije urađeno *iz prostog razloga* što nismo imali dovoljno radnika, itd.

Kao što se iz navedenih primjera vidi, prilog ili priloški izraz ovdje je strukturni dio osnovne ili upravne rečenice uz koju obavezno dolazi uzročna zavisna. Ovako upotrijebljen uzročni zamjениčki prilog ili priloški izraz nema ulogu anaforskog supstituensa jer je s obzirom na prethodni dio diskursa i s obzirom na elemente rečenice čiji je strukturni član asemantičan, pa se zbog toga nijedna rečenica s takvim prilogom ili priloškim izrazom ne može osamostaliti, tj. ne može postati neintegrisanom, pošto je zbog takvog karaktera priloga ili priloškog izraza komunikativno nepotpuna. Prilog ili priloški izraz u takvoj upotrebi obavezno »zahtijeva«, da bi mu se ekspliciralo značenje, navođenje uzročne zavisne rečenice. Tako se značenje priloga ovdje ne dobija supstitucijom, *nego eksplikacijom*.¹¹ uzročno značenje prilogu ili priloškom izrazu daje uzročna zavisna rečenica (uvedena veznikom *što*, kao pravim eksplikativnim) čije navođenje predodređuje sam zamjениčki prilog ili priloški izraz kao strukturni element upravne rečenice. Za takve priloge i priloške izraze koji su strukturni dio osnovne rečenice i predodređujući element navođenja uzročne zavisne rečenice koja im i eksplicira značenje kažemo da su *kataforski upotrijebljeni, tj. kataforični*.¹²

Kataforska upotreba uzročnih zamjениčkih priloga i priloških izraza kao nužan uslov pretpostavlja zavisnosloženu rečenicu s uzročnom eksplikativnog tipa (koja može biti i vezničkog i bezvezničkog tipa), jer

¹⁰ Josip Silić, *nav. djelo*, 156.

¹¹ *Eksplikaciju* ovdje shvatamo onako kako ju je objasnila Irena Gric-kat, *Studije iz istorije srpskohrvatskog jezika*, Beograd 1975, 78—84.

¹² Up. drugačije tumačenje katafore (katafora samo kao regresivna nominalizacija) kod I. Klajna, *nav. djelo*, 552—553.

se značenje takvih priloga i priloških izraza dobija eksplikativnom rečenicom, koja podrazumijeva postojanje sintaksički joj nadređenog elementa u strukturi osnovne rečenice značenje kojega eksplicira. U srpskohrvatskom književnom jeziku kataforski mogu biti upotrijebljeni svi uzročni zamjenički prilozi i priloški izrazi koji dolaze i u anaforskoj upotrebi, osim onih koji se vezuju za ulogu semantičkog verifikatora konkluzivnosti kao posljedice (dakle, svi osim oni koje smo odredili sa značenjem kriterija: *dakle, onda, prema tome i sljedstveno tome*) jer oni ne podrazumijevaju samo uzročno-posljedičan odnos dvaju sadržaja nego čitav logički proces zaključivanja, što je u opreci sa eksplikacijom. Prema tome, kataforski mogu biti upotrijebljeni: *zato, stoga, otud, usljed toga, zbog toga, zarad toga, poradi toga, zahvaljujući tome i iz prostog/jednostavnog¹³ razloga*.

4.1. Budući da kataforski upotrijebljen prilog odn. priloški izraz značenje dobija od eksplikativne uzročne rečenice, on, predodređujući njeno uvođenje u zavisnosloženu, najčešće zauzima finalnu poziciju u osnovnoj rečenici dolazeći tako u kontakti položaj s veznikom (*što*) uzročne rečenice. Tako je ostvaren prvi preduslov za srastanje kataforičkog priloga ili priloškog izraza s veznikom *što* u vezničku konstrukciju. Nastanku složenog veznika doprinosi kako neusaglašenost sintaksičke i semantičke pripadnosti kataforskog priloga odn. priloškog izraza (otvarajući mjesto uzročnoj rečenici on joj je sintaksički nadređen, a dobijajući od nje uzročnu semantiku on joj je podređen) tako i semantička modiferenciranost (višeznačnost) veznika *što*. Tako te dvije jedinice (kataforski prilog i veznik *što*) tvore kvalitativno novu jedinicu — složeni uzročni veznik normalno ukoliko se tome ne suprotstavlja naglašenost kataforičkog elementa (npr. intenzifikatorom, ulogom gradacionog ili alternacionog elementa i sl.), koja onemogućava srastanje navedenih elemenata u složeni veznik. A da bi uopšte moglo doći do stvaranja složenog uzročnog veznika ovog tipa, prvi nužan preduslov jeste da prilog ili priloški izraz bude kataforičan.¹⁴

5.0. Posebnu i. s obzirom na navedene kriterije, jasno odijelenu grupu čine prilozi i priloški izrazi s *uzročno-upitnim značenjem* (tip D). Oni su osnovni konstitutivni elementi neintegrisane uzročno-upitne rečenice (npr.: *Zašto/Zbog čega nisi došao?*) ili zavisne objekatske uzročno-upitne rečenice (npr.: *Kaži mi zašto/što nisi došao?*). A te rečenice uzročno-upitnu vrijednost i dobijaju upravo od zamjeničkih priloga odn. priloških izraza. Njihovom upotrebom govornik od sagovornika traži iznošenje nepoznatih mu razloga, motiva i sl. kao obrazloženja za

¹³ Pri kataforskoj upotrebi dolazi do promjene obaveznog determinatora uz leksemu *razlog*: umjesto demonstrativne zamjenice sad je to jedna od dvije sljedeće lekseme: *jednostavan* ili *prost*, zato što demonstrativna zamjenica u ovom priloškom izrazu uvijek ima supstitutivnu ulogu koja je nespojiva s kataforom.

¹⁴ Problematiku nastanka složenih veznika koju smo ovdje okvirno predstavili, nećemo šire razmatrati.

poznate mu posljedice. Tako na planu aktualnog raščlanjivanja — pošto uzročno-upitna, kao ni bilo koja upitna rečenica, nema ulogu prenošenja nove informacije — rematski dio uzročno-upitne rečenice predstavlja sam uzročno-upitni prilog ili priloški izraz a tematski preostali dio rečenice.¹⁵ Uzročno-upitni prilozi i priloški izrazi ne mogu se podvesti ni pod čisto anaforično ni pod čisto katafориčno, mada imaju elemenata i jednog i drugog. Govornik zna za postojanje »uzroka« (što te priloge približava anaforskim), ali ne zna koji su to; a pošto se ti uzroci iznose u sljedećoj rečenici sagovornika kao u odgovoru pa se prilogovo značenje razotkriva tek preko tog narednog teksta, ovi prilozi i priloški izrazi ipak su više kataforskog nego anaforskog tipa. Ako je taj odgovor uzročan, i prilog odn. priloški izraz ima uzročno značenje; ako je odgovor ciljan, oni imaju ciljno značenje — pa se za većinu ovih priloga i priloških izraza može reći da su uzročno-ciljni. Uostalom, oni su u oba slučaja uzročni, jer je i cilj samo podvrsta uzroka.¹⁶ Najčešće se u savremenom srpskohrvatskom jeziku u uzročno-upitnoj upotrebi sreću: *zašto, otkud(a), što, čemu, zbog čega*, dok su rijetki i knjiškog su tipa *usljed čega, zarad čega, zahvaljujući čemu, iz kog razloga*, i sl. Navodimo samo nekoliko primjera: *Zašto/Zbog čega on tako diše?*; *Čemu sva ta nervoza?*; *Otkud toliko tuge u njegovom glasu?*; *Usljed čega dolazi do izostavljanja predikata u tim rečenicama?*; *Reci mi zašto/zbog čega juče nisi došao?* itd.

Svi se navedeni uzročno-upitni prilozi i priloški izrazi, osim priloga *otkud*, u savremenom jeziku po pravilu vezuju za faktivne (činjeničke) posljedice, dok se pri upotrebi priloga *otkud* sadržaj uzročno-upitne rečenice prihvata s dozom nevjerice, sumnje¹⁷ tako da se nerijetko uz uzročno obrazloženje traži i načinsko, dakle uz »zašto« još i »na koji način« odn. »kako to«.

6.0. Da ukratko zaključimo. Svi uzročni zamjenički prilozi i priloški izrazi značenje dobijaju tek iz pred- ili postrečeničnog (kon)teksta.

Priloge i priloške izraze koji su supstituensi predrečeničnog dijela diskursa odredili smo kao anaforske, a priloge i priloške izraze koji svoje značenje ne dobijaju supstitucijom, nego su prethodeći element uzročne zavisne rečenice koja im i eksplicira značenje odredili smo kao kataforske. Anaforski su i u neintegriranoj i u integriranoj koordiniranoj rečenici verifikatori posljedičnosti njenog sadržaja, a uz to u neintegriranoj imaju ulogu diskursnog veznika, dok u jukstaponiranoj koordiniranoj integriranoj imaju ulogu konektoida. Kataforski su integralni element osnovne u sastavu zavisnosložene rečenice s uzročnom

¹⁵ E. B. Шведякова, *Актуальное членение вопросительного предложения*. Вопросы языкознания 5, Москва 1974, 9. и 11.

¹⁶ V. opširniju studiju: Maciej Grochowski, *Poęcie celu. Studia semantyczne*, Polska akademia nauk, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1980.

¹⁷ Up. zapažanje Milke Ivić o upotrebi priloga *zašto* i *otkud* u radu: *Teorijsko-metodološki problemi slovenske sintakse vezani za koncept »faktivnosti«*, Južnosl. filolog, XXXIII, 1977, 15. i 16.

zavisnom kao eksplikativnom i u određenim sintaksičkim uslovima mogu s veznikom *što* srasti u složeni uzročni veznik. Na granici između anaforske i kataforske upotrebe, mada bliže kataforskoj, nalaze se uzročno-upitni prilozi i priloški izrazi, koji su osnovni konstitutivni elementi ili neintegrisane ili integrisane objekatske uzročno-upitne rečenice.

KAUSALPRONOMINALE ADVERBIEN UND ADVERBIALE AUSDRÜCKE

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wird eine Gruppe der serbokroatischen kausalpronominalen Adverbien und der adverbialen Ausdrücke vom semantischen und syntaktischen Standpunkt aus analysiert. In dem er die drei relevantesten Kriterien bei der Analyse kombiniert d. h. a) den allgemeinen Bedeutungstyp im Rahmen der pronominaladverbialen Wörter, b) den kommunikativen Typ und c) den strukturellen Typ des Satzes, unterscheidet der Autor in dieser Gruppe drei Typen: 1. den anaphorischen, 2. den kataphorischen und 3. den anaphorisch-kataphorischen bzw. der kausalinterrogativen Typ.

Im Rahmen dieser Gruppierung wird vom Autor eine semantische kausale Unterklassifikation der Pronominaladverbien und der adverbialen Ausdrücke dargestellt.